

Čeští dobrovolníci

Srbská a černohorská fronta v roce 1914 a 1915 a později i frontové linie v Albánii a na makedonském území se staly osudem tisíců vojáků i důstojníků z českých zemí. Mnozí z nich, napojeni značnou dávkou slovanského přesvědčení a sympatiemi k Srbsku, které v české společnosti byly silné již od Velké východní krize a svého vrcholu dosáhly nedlouho před sarajevským atentátem, kdy se české noviny všeho zaměření předháněly v oslavném zpravodajství z první balkánské války, která přinesla srbským a černohorským zbraním skvělé vítězství nad „staletým“ tureckým nepřítelem, šli do války se značnou nechutí. Pokud se jim naskytla příležitost a přežili-li první bojové nasazení, využili takové možnosti k tomu, aby dezertovali z rakousko-uherské armády, či se nechali zajmout „sympatickým nepřítelem“ a na jeho straně pak někteří z nich, v bojích proti své bývalé armádě, či armádě německé nebo bulharské, prokazovali činy hrdinství, které mnohé stálo život. Pravda, možná i většina z pozdějších českých dobrovolníků, bojujících na srbské straně, do zajetí upadla „nedobrovolně“, spíše z neschopnosti svých velitelů nebo jako důsledek překvapivých srbských útoků či protiútoků. Ostatně, kampaň, vedená polním zbrojmistrem Potiorkem byla od samotného počátku prováděna z vojenského hlediska naprosto diletantsky, s podceněním nepřítele, a jak se ukázalo, i s naprosto nedostatečně zajištěným zásobováním, a celkově stála rakousko-uherskou armádu 30 000 mrtvých, 170 000 zraněných a další desítky tisíc zajatých. Srbsko při hrdinné obraně celkově, v mrtvých a zraněných, ztratilo 163 000 mužů, což ovšem pro něj, vzhledem k počtu obyvatel, bylo daleko bolestivější – Monarchie měla 50 milionů obyvatel, Srbsko 4,5 milionu, z toho ale půldruhého milionu z nově připojených oblastí po balkánských válkách, z něhož velká část srbské království nepřijala za své. V rakousko-uherské válečné kampani pochopitelně utrpěly velké ztráty také české pluky či prapory. Např. 28. zeměbrannecký pluk, jehož mužstvo bylo rekrutováno z okolí Písku a Benešova,¹ byl během první rakouské ofenzívy na Srbsko zcela zničen. „[...] nezabezpečil se dostatečně, takže byl v noci přepaden srbským vojskem [...] Naši lidé, poděšeni přepadem a nezvyklí bojovat v noci, ztratili úplně hlavu, padali pod srbskými bodáky a střelami [...] Když se rozbřesklo, zbývala z celého pluku malá hrstka několika set vojáků. Kol dokola půda byla poseta výhradně mrtvolami ubohých českých hochů, kteří tentokráte ještě neměli dosti odvahy a snad i možnosti, aby zavčas zahodili rakouské zbraně.“² Mnozí čeští vojáci proto viděli v zajetí ne nějaký národně uvědomělý čin, ale únik z bezvýchodné situace či tragické každodennosti rakousko-uherské armády, kterou tak barvitě na základě vlastní zkušenosti popsal ve svém knižně vydaném válečném deníku Egon Erwin Kisch: „Pijeme z věder, v nichž si někdo před pěti minutami myl nohy, [...] z polních lahví, z nichž pilo třicet souchotinářských zanícených nebo

¹ 28. Landwebrinfanterieregiment Písek. In: Schematismus der K. K. Landwehr und der K. K. Gendarmerie für 1913. Wien: Druck und Verlag der K. K. Hof- und Staatsdruckerei, Jänner 1913, s. 330.

² Kryštof, František: *Srbsští dobrovolníci*. Legionářské besedy I (1926), č. 17–18, s. 460.

zhnisáných úst, sbíráme nedopalky cigaret a žvýkáme oharky z doutníků, když už se nedají kouřit, nemyjeme se, spíme vedle zavšivených a sami jsme zavšiveni, nečistíme si zuby, nestříháme si nehty, po pět měsíců jsme se nepřevlékli, nemáme ale ani řemen, ani knoflíky, ani jedinou celou kapsu, nemáme kapesník, hřeben, kartáč, žebrouíme o zbytky polévky [...] žvýkáme syrové maso, spíme pod širým nebem...“³

Ovšem dobrovolníci v srbské i jiných armádách se nerekrutovali pouze ze zajatců. Ve francouzském, ruském a srbském prostředí, kde se nacházely poměrně velké české komunity, tak jedna z bezprostředních reakcí byla podpora válečného úsilí hostitelského či již přímo domovského státu, a to včetně snah o zapojení se do řad bojujícího vojska. Českou krajanskou komunitu v Srbsku tvořilo v té době podle odhadů asi tři tisíce osob, řada z nich již disponovala i srbským občanstvím a byla tedy do válečných událostí zapojena běžným způsobem. Osoby s rakousko-uherskou státní příslušností byly nuceny zvolit mezi loajalitou k domovskému státu či zemi, na jejichž teritoriu dlouhodobě pobývaly a měly zde jak profesní, tak osobní vazby. Rozhodnutí o tom, ke komu zachovat loajalitu, bylo v řadě případů velmi obtížné, mnoho upřímných sympatizantů se srbskou, ruskou či francouzskou společností nehodlalo překročit onen pomyslný Rubikon a postavit se do role vlastizrádců. Rozhodnutí vstoupit do řad y rakouského pohledu „nepřátelského vojska“ tedy rozhodně nebylo lehké, tím spíše, že Srbsko bylo napadeno válečnou mašinerií mnohonásobně silnějšího nepřítele a již jen prostá logika říkala, že v této konfrontaci malá a předcházejícími balkánskými válkami již značně oslabená balkánská země nemůže uspět. Ve svých vzpomínkách o tom psal později jeden z nejzasloužilejších českých dobrovolníků v srbské armádě a pravděpodobně vůbec první Čech, který vstoupil do vojsk Dohody vůbec, František Kryštof.⁴ **(obr.):** „*V každé české duši odehrál se bolestný a zarputilý zápas... My všichni nesporně nenáviděli jsme své širší vlasti a veškeré naše sympatie byly na srbské straně, avšak byly tu jiné důvody, proč mnohý kolísal a váhal... Tu jevila se nám smutná vyhlídka na to, co by nás očekávalo: odsouzení pro deserci, věčné vyhnanství a pronásledování. [...] Mnohý z nás měl ve své vlasti své drahé, své zájmy a nyní trnul pomyšlením, že se snad nikdy nebude smět vrátit domů. [...] A nepřispěje-li Srbsku nikdo na pomoc, co potom? Tu ještě chmurněji zatahoval se obzor před našimi zraky.“⁵ Ti muži, kteří tento bolestivý zápas překonali a vstoupili do vojska „nepřítele“, se každopádně pro svou „starou vlast“ stali velezrádci a v případě, že byli zajati, nečekalo je nic než šibenice, v lepším případě kulka popravčí čety. I proto ve svém novém vojsku, v bojích proti*

³ Kisch, Egon, Erwin: *Vojákem pražského sboru. Válečný deník*. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1965, s. 197–198.

⁴ Viz Tolar, Petr: *První československý legionář františek Kryštof*. <http://www.csol.cz/clanky-a-reporty/z-historie/prvni-odboj/1169-prvni-ceskoslovensky-legionar-frantisek-krystof>

⁵ Kryštof, F.: *Srbsští dobrovolníci*, s. 459.

německé či bulharské, ale také proti své bývalé armádě, prokazovali činy hrdinství, které mnohé z nich stálo život.

Muži českého a moravského původu, kteří se rozhodli vstoupit za velmi neperspektivních podmínek do srbských řad, tedy představovali první generaci či zdroj československých dobrovolníků v srbské armádě. Zpočátku docházelo i k organizačním problémům, někteří zájemci o vstup do regulérní armády byli odmítnuti nebo posláni k jiným plukům než původně chtěli vzhledem k osobním vazbám. Většinou však byli zařazeni tam, kde žádali podle toho, kde měli známé či přátele. František Kryštof o tom psal: „*Doraziv na místo určení, vyspal jsem se na slámě pod vozem. Ráno jsem se ohlásil veliteli, a ačkoliv jsem dosud neměl žádné hodnosti, přece jsem byl ihned přijat mezi důstojníky a přiděleno mi odpovídající místo. Ihned mne také vystrojili: jeden mi dal čapku, druhý blůzu, třetí šavli, a už jsem byl jejich...*“⁶ Řada mužů, kteří z různých důvodů nebyli přijati do armády, vstoupila do dobrovolnických oddílů srbských četníků, kde se připojili k ostatním dobrovolníkům, ať již veteránům balkánských válek nebo dalším slovanským dobrovolníkům s rakousko-uherskou státní příslušností. V proslulém dobrovolnickém oddílu majora Vojina Popoviće bylo k prvnímu dni vypuknutí války v červenci roku 1914 zapsáno 18 českých a moravských dobrovolníků, kteří zprvu očekávali, že budou patřit mezi obránce svého domovského města Bělehradu. Tento oddíl se však přesunul do oblasti Jadru, kde začala jeho bojová dráha. Hned při prvním střetu oddíl zajal i dva vojáky české národnosti a čeští dobrovolníci se mohli uplatnit i jako tlumočníci, kteří byli schopni tyto zajatce efektivně zpravodajsky vytěžit. Podobně se dobrovolníci osvědčili i v dalších střetech, někdy byli schopni propagandisticky ovlivnit české vojáky v rakousko-uherské armádě do té míry, že řada z nich dezertovala, jindy zpěvem českých písní či českými povely dezorientovala protivníka a způsobovala zmatek v jeho řadách. Најпознатији припадник одреда војводе Вука био је капетан Хуберт Бжезина, познат под *nom de guerre* Мирко Поповић, који је касније, 29. новембра 1916. погинуо у јуришу код села Груништана на обронцима Кајмакчалана исто као и војвода Вук.⁷ Aktivní činnost dobrovolníků však přinášela i první ztráty, které vyvrcholily za srbské protiofenzívy na Ceru, kdy v řadách četnického dobrovolnického oddílu dne 19. srpna 1914 padlo i sedm českých dobrovolníků a řada dalších byla zraněna.⁸ Někteří dobrovolníci z tohoto oddílu však po čase začali usilovat o přeřazení k jiným srbským útvarům, neboť nebyli zcela ztotožnění s úkoly, které jejich formace rovněž plnila, tj. chytaní a popravy vojenských zběhů, kteří pocházeli zejména z řad etnických minorit, tj. Makedonců (resp. slovanských obyvatel Vardarské Makedonie, připojené

⁶ F. Kryštof, „Srbští dobrovolníci“, 460.

⁷ F. Kryštof, „Srbští dobrovolníci“, 514. Jeden ze srbských guslarů u vojska dokonce opěval jeho smrt: *Који оно добар јунак беше / на Груничком вису на Камену Црну? / Три јуриша одби, три поврну, / и када бомбе чету му сапреше, / још се рва запаметела ока, / док несване сунце са истока / и заигра по крвопролићу. / Оно беше Мирко Поповићу.*

⁸ Н о у џ в и с, М. Bogdan Juričić: *Se Srbij*, s. 46.

k Srbsku po druhé balkánské válce v roce 1913) a Albánců. Развој ситуације је осталим интересентима на крају омогућио ступање директно у српску војску.

Novým rezervoárem dobrovolníků se tedy stali rakousko-uhersí zajatci českého původu. Srbsko se díky okolnostem mohlo stát i jednou ze základů vytvářeného zahraničního vojska tak, jak si to představovali vedoucí činitelé zahraničního odboje. Obtížné podmínky, které přinesla evakuace Bělehradu, centra české komunity, nicméně zabránily pokusům o vytvoření podobné formace, jako byla Česká družina v Rusku či rota Nazdar ve Francii, a jednotliví dobrovolníci byli rozptýleni v různých srbských jednotkách a nebyl zde ani aktér, který by se ujal úkolu soustředit potenciální dobrovolníky a komunikovat s místními úřady. Nový impuls přinesly úspěchy srbských vojsk, jejichž důsledkem byl i značný počet zajatců hlásících se k české národnosti, v roce 1915 se jejich počet odhadoval na 25 000 mužů.⁹ To vedlo k novým iniciativám stávajících dobrovolníků vytvořit v Srbsku vlastní československé jednotky, ale vyjednávání se srbskými činiteli bylo obtížné a i snahu soustředit vhodné české zajatce ve zvláštních táborech zkomplikovala tyfová epidemie, která si na počátku roku 1915 vyžádala dalších 150 000 obětí. Česká představa byla, aby československé vojsko bojovalo samostatně pod českým velením, srbský požadavek byl, aby české jednotky operovaly jako součást srbské armády a pod srbským velením. Ostatně i k samotné možnosti zařadit dobrovolníky z řad zajatců do bojových jednotek se srbská strana stavěla velmi rezervovaně a souhlasila teprve krátce před vypuknutím války s Bulharskem. Na podzim 1915, ještě před drtivým německo-rakousko-bulharským útokem, dorazili do Srbska i emisaři českého odbojového hnutí v Rusku, mezi nimiž se vyznamenal zejména dr. Miloš Pučálka a snažili se realizovat plán na vybudování československé armády na srbské půdě z řad zajatců, přičemž tato armáda měla být doplňována dobrovolníky z Ruska,¹⁰ s nímž ještě bylo relativně nerušené spojení po Dunaji. S tímto záměrem vyslovili souhlas i nejvyšší srbsí představitelé, princ-regent Aleksandar a premiér Nikola Pašić.¹¹ Vstup Bulharska do války ovšem realizaci podobného projektu definitivně zmařil. Samostatné československé jednotky sice nevznikly, ale řady dosavadních dobrovolníků rozšířili zájemci z řad zajatců, takže celkový počet Čechů a Moravanů v srbských silách v této době dosáhl 3 000 mužů.¹²

⁹ Tamtéž, s. 77.

¹⁰ Заслугу у тим преговорима имао је пре свега лекар Милош Пучалка који је у вези са том ствари послан из Русије и који је разговарао са премијером Пашићем. Планирано је тада да се из Русије у Србију пошаље чак 45.000 заробљеника да оснују чешку армију, што сада наравно звучи веома нереално. Видети у Bouček, Bohuslav: *Prosím, aby zápisník byl odevzdán mé ženě jako pozůstalost*. Приредио Petr Payne. Praha 1998. Поглавље Срби. Доступно такође у Prof. dr. Bohuslav Bouček, 2. IV. 1886–22. XI. 1953. <http://www.payne.cz/3xS43787/zapisky.htm#Srbi>.

¹¹ *Náš odboj*. Praha 1920, s. 53.

¹² K r y š t o f, F.: *Lovčen*, s. 80.

Většina mobilizovaných českých vojáků, sloužících na srbském a později albánském či makedonském bojišti, nicméně přes všechnu slovanskou agitaci i nechuť k rakousko-uherské armádě a jejímu zupáckému duchu zůstala až do konce války u svých pluků či brigád. I v případě, že upadli do srbského zajetí, obvykle neprojevili touhu po tom, bojovat proti armádě své „vlasti“, která je do války vyslala. Prostě buďto nechtěli porušit danou přísahu, popř. měli jiný důvod pro to, zůstat, nebo, a to nejčastěji, se domnívali a doufali, že pro ně „válka skončila“ a neprojevovali žádné nadšení pro to, aby v ní pokračovali, nota bene na straně, která, alespoň se to tak přinejmenším v roce 1915 mohlo zdát, tahá za „kratší konec“. Netušili ovšem, že pro mnohé válka „definitivně skončí“ v roklinách albánských hor, kam se dostali s ustupující srbskou armádou... Většina českých dobrovolníků v srbské armádě i dobrovolnických jednotkách ale také zajatci prodělali ústup srbské armády přes albánské hory až k Jaderskému moři, do Drače a Valony. Spolu se srbskou armádou se ústupu účastnilo i asi 50.000 válečných zajatců, z toho přes 20.000 Čechů ze zajateckých táborů. Během přechodu albánských hor k jaderskému pobřeží zahynulo hladem, zimou, vyčerpáním, či již na samotném břehu mořském malárií nebo cholerou více než 10 000 českých válečných zajatců... Stejně samozřejmě strádala i samotná srbská armáda. Srbská armáda přišla o 150 000 vojáků. Evakuované zbytky srbské armády byly převezeny na ostrov Kerkyra a do francouzské Bizerty v Tunisku. Po reorganizaci srbské armády na Kerkyře byla znovu odeslána na frontu, tentokrát do Řecka

Na Sloluňské frontě stáli nejednou i oproti svým krajanům v rakousko-uherské armádě. Z toho důvodu docházelo také do propagandistické války, kdy spojenečtí letci rozhazovali české letáky do nepřátelských linií. . Nicméně k vytvoření českého pluku, ba ani praporu v srbské armádě nedošlo, mj. i proto, že mezi českými dobrovolníky byl nepoměrný počet důstojníků. Proto poté, co Česká národní rada dosáhla uznání u spojenců, bylo přijato rozhodnutí, za nímž stále zejména Milan Rostislav Štefánik, že dobrovolníci budou převezeni do Francie a začlení se do budované československé armády.¹³ Byl to zejména propagandní tah, protože i mnozí čeští dobrovolníci si údajně byli vědomi toho, alespoň podle toho, co později, po vzniku republiky psali, že „*Bojujeme a umíráme pod srbským jménem a nikdo ve světě o nás neví*“,¹⁴ a že tedy „*naše práce v Srbsku nepřinesla české věci želaného prospěchu*“.¹⁵ Na jaře roku 1918, dne 26. března 1918, vyslovilo srbské armádní velení oficiální souhlas s přesunem čs. dobrovolníků sloužících na soluňské frontě do čs. legií ve Francii. Dobrovolníci usilující o vstup do československých jednotek ve Francii tak byli soustředěni v srbském táboře Mikra u Soluně. Ani tehdy ovšem nenalézala služba v cizí armádě mezi

¹³ Вацлав Штепанек, „Т. Г. Масарик и настанак Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца“, у: Љубодраг П. Ристић, Лела Павловић, Србија 1918: ослобођење домовине, повратак ратника, живот у новој држави, Чачак: Међуопштински историјски архив Чачак, 2019, у припреми.

¹⁴ F. Kryštof, „Srbští dobrovolníci“, 515

¹⁵ Исто.

zajatci přílišného sluchu. „*Putoval jsem po zajateckých táborech,*“ hovořil o situaci na přelomu let 1917/1918 František Kryštof, „*a sháněl dobrovolníky. Přihlásil se jich slušný počet, přece však vyskytli se ještě tehdy někteří, kteří, ačkoli byli ve velmi zbědovaném stavu, nechtěli o československém vojsku ani slyšeti a dávali přednost trapnému životu v zajateckém táboře.*“¹⁶. Слика 3 „*Rozloučili jsme se se Srby*“, vzpomíná později František Kryštof, „*dojemnou slavností. I nám bylo těžko u srdce, když jsme se naposled řadili pod srbským povelém. Zvykli jsme si na své srbské druhy, a měli jsme rádi tu slavnou armádu, která nám tolikrát podala příklad, jak voják má svoji vlast a svůj národ milovati [...] a přesvědčili jsme se, že srbský voják je nejlepším vojákem světa...*“¹⁷

Většinu důstojníků z jejich řad se ovšem ve francouzských legiích nedostalo patřičného respektu i velitelských funkcí, takže byla nakonec převelena ke vznikajícím československým legiím v Itálii. Důstojníci ze Srbska, přezdívaní poněkud kuriózně *Arnauti*, poté tvořili jen malou část důstojnického sboru československých jednotek ve Francii, v době svého nasazení se však ukázali jako dobří odchovanci srbské armády. V závěrečných bojích u Terronu a Vouzieres neboť polovina důstojníků padlých v bojích pocházela z jejich řad.¹⁸

Mohlo by se tedy zdát, že takto byla kapitola českých vojáků v srbské armádě ukončena. To by ovšem nebyla pravda., K nejmasovějšímu vystoupení českých a v mnohem menší míře slovenských dobrovolníků v srbské armádě totiž nakonec došlo na ruské frontě.

Podívejme se proto, jak k tomu došlo. České, resp. československé bojové aktivity v Rusku musely v prvních letech Velké války překonat mnohé organizační problémy a také velkou nedůvěru ruských vojenských orgánů Samozřejmě, z hlediska mezinárodního práva ani nebylo divu, protože podporou české protirakouské věci by ruská strana porušovala tehdejší mezinárodní vojenské haagské konvence z roku 1898 a 1907, které dokonce ruský car Mikuláš II přímo inicioval. Konvence určovaly, že zajatým příslušníkům nepřátelského státu nelze umožnit vstupovat do armád, jež je zajaly, a dokonce je nebylo možno ani využívat na práce, které by mohly být využity proti jejich mateřské zemi. Proto také většina českých zajatců v Rusku pracovala např. v zemědělství daleko mimo válečné zóny. Srbsko ovšem bylo státem ve válečném stavu, navíc dlouhodobý spojenec Ruska a Dohody, a díky svému účinkování ve válce také s velkým morálním kreditem. Takže zatímco Češi žijící v Rusku na počátku války s velkými problémy vytvářeli tzv. Českou družinu, jejíž příslušníci sloužili obvykle jako rozvědčící u různých ruských pluků, vycházela ruská strana srbským požadavkům v ústrety, jakkoli myšlenky vytvářet ze srbských či jiných jihoslovanských zajatců srbské ozbrojené formace

¹⁶ Kryštof, F.: *Srbští dobrovolníci*, s. 516.

¹⁷ F. Kryštof, „Srbští dobrovolníci“, 516.

¹⁸ Tamtéž, s. 125.

vlastně narážely na stejné zákonné překážky. Vrchní velitel ruské armády, velkokníže Nikolaj Nikolajevič se zasadil o to, aby Srbové, Charváti a Slovinci, rakouskouherští občané, kteří by chtěli vstoupit do řad srbské armády, mohou odejít do Srbska. Po vstupu Bulharska do války ovšem jejich transport po Dunaji nebyl dále možný a tak vznikl ze zbytku dobrovolníků, kteří se již nestihli do Srbska dostat, zárodek srbských dobrovolnických jednotek, v Rusku, z něhož se od počátku roku 1916 začala v Oděse formovat srbská dobrovolnická divize. Základem jejího důstojnického sboru byli lidé ze srbské armády, kteří přišli složitou cestou z ostrova Korfu. Bylo mezi nimi i několik Čechů. Rudolf Medek, kronikář českého odboje za první světové války, takto zejména zmiňuje Radolu Gajdu, který předtím byl nejspíš příslušníkem černohorské armády,¹⁹ dodejme třeba kapitána MUDr. Karla Freju, který pak byl vrchním lékařem 4. pluku dobrovolnické divize, jinou cestou se dostal do ruska MUDr. Bohumil Bouček – přes Itálii, kam se dostal po ústupu přes Černou Horu a Albánii, a dále přes Paříž, Londýn a Švédsko se do divize začlenil také poručík srbské armády, MUDr. Bohuslav Bouček, jenž byl zajat v roce 1914 na ruské frontě, složitě si vyřídil z ruského velení možnost zbavit se zajateckého statusu a být na počátku roku 1915 odeslán na do srbské armády, spolu s ním se mezi prvními dostal přes Černou Horu do Albánie. Jeho otec byl prvním lékařem, který byl během hercegovského povstání na žádost černohorského knížete Nikoly vyslán do Šavniku, městečka poblíž hercegovských hranic, kde vybudoval první lazaret pro raněné povstalce.²⁰ Sám Bohuslav již sloužil v srbské armádě jako lékař během balkánských válek a byl za to králem Petrem vyznamenán řádem sv. Sávy. Bouček odehrál velkou roli při zprostředkování možnosti, aby čeští zajatci mohli sloužit v divizi, a zažil přitom hodně trpkostí jak z ruské, tak také ze strany české politické reprezentace v Rusku a v neposlední řadě i ze strany velení samotného Српског добровољачког корпуса.²¹ Složitější cestou se do divize dostal poručík srbské armády Jozef Dřimal, jehož Srbové jmenovali jako Joca Drimalović. Na počátku války jako rakouský důstojník přeběhl na srbskou stranu, a na podzim roku 1915 byl nedaleko Leskovce zajat bulharskou armádou. Protože z jeho řeči bylo zřejmé, že asi není rodilý Srb, byl předán rakouským jednotkám. To samozřejmě znamenalo jediné – popravu. Podařilo se mu však v hodině dvanácté uprchnout z vězení, zbytek zimy přežil, skrýváje se u srbských rolníků v horách a v dubnu se mu s plavacím pásem udělaným

¹⁹ Dobrudža. V: Rudolf Medek (yp.): *Za svobodu. Obrázková kronika československého revolučního hnutí na Rusi 1914–1920, díl II. Československá brigáda 1916–1917*. Praha 1926, str. 423. **Kasnije je Gajda zavšio kao general i vrhovni komandant armije admirala Kolčaka, u Čehoslovačkoj после рата постао је началник генераштаба и најзад, мање славно, као вођа чешких фашиста.**

²⁰ О томе видети напр. Боучек, Бохумил: *Међу рањеним црногорцима 1875–1876*. Приредили Томаш Ђоровић и Јаромир Линда. Подгорица 2020.

²¹ Bouček, Bohuslav: *Prosim, aby zápisník byl odevzdán mé ženě jako pozůstalost*, видети посебно поглавље V. V ruském týlu.

z tykví podařilo přeplavat Dunaj do Rumunska, kde se přihlásil v Bukurešti na srbském vyslanectví a odtud byl poslán do Oděsy.²²

Do této vznikající divize tedy mohli vstupovat dobrovolníci z řad Srbů usazených v Rusku, utečenci z Balkánu a samozřejmě také jihoslovanští zajatci, jichž bylo nejvíce z Banátu. Těžko se již podaří zjistit, jestli mezi nimi náhodou nebyli i nějací banátští Češi.²³

Vzhledem ke komplikacím se vznikem české jednotky formované v Kyjevě se tak mnoho českých zajatců rozhodlo vstoupit do srbské dobrovolnické divize. Samozřejmě, hrály v tom roli slovanské sympatie, resp. srbofilství českých vojáků. Důležitá byla i počáteční idea o tom, že divize bude srbsko-česká, k čemuž nakonec, k velkému zklamání českých dobrovolníků, nedošlo. V divizi byl navíc nedostatek důstojníků, proto rádi přijímali české důstojníky s válečnými zkušenostmi. Ze Srbska, resp. Korfu, přišlo pouze 78 důstojníků, včetně plukovníka generálního štábu Stefana Hadžiće, který byl jmenován velitelem divize. Všichni ostatní důstojníci prošli rakousko-uherským vojenským školením. Proto byli důstojníci ze srbské armády, byť na to často neměli předpoklady, přiděleni na vyšší důstojnická místa, zatímco místa velitelů rot a čet zaujali většinou dobrovolníci.²⁴ Od jara roku 1915 do počátku válečných operací divize se do ní, jak se píše v dobové poválečné kronice Za svobodu, přihlásilo téměř 1 000 českých a slovenských dobrovolníků, z čehož mělo být téměř 300 důstojníků.²⁵ Nejnovější výzkumy toto číslo trochu snížily na zhruba 600 vojáků a 128 důstojníků.²⁶ Každopádně bylo Čechů hodně, téměř více než charvátských a slovinských vojáků a důstojníků, z nichž se ne všichni, podobně ovšem jako vojvodinští Srbové, smířili s tím, že divize byla budována v duchu srbského království, což Čechům na počátku nijak nevadilo. Ze srbského ministerstva války dostal plukovník Hadžić pokyny, aby „z různých dobrovolnických prvků, bývalých rakousko-uherských vojáků, vytvořili tvrdé, solidní, disciplinované a srbskými myšlenkami prodchnuté a nadšené jednotky“. Z tohoto pokynu je jasně vidět jistá míra nedůvěry v jednotky, složené z bývalých rakousko-uherských zajatců.²⁷

Z řad Čechů v srbské divizi se později rekrutovalo hned několik emisarů, kteří sami vyjížděli do zajateckých táborů. Svéráznými způsoby náboru proslul

²² Jancura, Vladimír: *Joca Drimalovič mal sedem životov*. Pravda (Bratislava), 24. 10. 2010. Dostupno na <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/168220-joca-drimalovic-mal-sedem-zivotov/>.

²³ <https://srbin.info/2016/05/15/epopeja-srpskih-dobrovoljaca-preko-sibira-i-kine-na-solunski-front/?lang=lat>

²⁴ Јовановић, Александар С.: *Узроци великих губитака 1. српске добровољачке дивизије у Добруџи 1916*. У: Петар Качавенда (ур.): *Добровољци у ослободилачким ратовима Срба и Црногораца*. Зборник радова са научног скупа одржаног у Кикинди 11. и 12. априла. Београд 1996, стр. 127–128.

²⁵ Dobrudža, стр. 425.

²⁶ Видети: Petr Tolar: Čeští dobrovolníci v bojích v Dobrudži. <http://www.csol.cz/clanky-a-reports/z-historie/prvni-odboj/1196-cesti-dobrovolnici-v-bojih-v-dobrudzi>.

²⁷ <https://www.rts.rs/page/stories/sr/Velikirat/story/2216/srbija-u-ratu/2931782/tamo-daleko-u-odesi.html>.

zejména podporučík Vejvoda: „...pořád se říká, že se bude stavět česká armáda! Já jsem byl v zajetí od čtrnáctého roku, taky jsem o tom slyšel a kde nic, tu nic. Povídám, mládenci, podívejte se na mne! Mám srbskou uniformu, po boku šavli, v kapse legitimaci, že jsem královským srbským podporučíkem, a kdyby se na mne někdo křivě podíval, dám mu přes paštiku, až mu zuby zazvoní. Mládenci, kdo nemáte místo krve podmáslí, kdo jste řádní Češi, pojdte k nám do srbské armády! Rumunsko vstoupí do války, za několik měsíců bude mír a vy byste se chtěli vrátit domů jako zajatci? Není vám stydno? Tuhle mám přihlašovací arch, podepište se, za tři dni budete v Oděse a budou z vás srbští oficiři jako malovaní!“²⁸

Poté, co rumunsko vstoupilo do války na straně dohody, byla srbská divize převezena v září 1916 do Dobrudži, kde byla otevřena nová fronta. Den před transtportem do Dobrudži, 28. srpna 1916, měla divize 15 983 mužů, z čehož téměř tisícovku Čechů a Slováků. Kompletní lékařská služba 4. pluku a část

Intervence německých, bulharských a tureckých jednotek pod vedením maršála Makenzena, špatně vedený ruský sbor, v rámci nější se divize nacházela, katastrofální neúspěchy rumunských jednotek, to vše, i přes mimořádní hrdinství příslušníků divize, prokazované navzdory špatnému vyzbrojení, nakonec vedly k sérii porážek a ústupových bojů. Divize se vyznamenala hlavně při těžkých bojích u Kokardže 19. září 1916, když protiútok 4. pluku srbské divize, v němž byl mj. zmniňovaný hlavní lékař Karel Freja, zastavil postupující bulharské jednotky a vrhl je zpět do výchozích pozic. Poté byla vyčerpaná divize stažena k odpočinku. Avšak byla hned na počátku října opět nasazena – tentokrát v bojích u Amzače, kde bojovala i proti tureckým jednotkám. Za 34 dní bojů v Dobrudži ztratila divize 53 % mužstva, ať již padlých, ať již raněných, ať již nezvěstných. Укупни губици дивизије у операцијама у Добруци износили су 8.539 официра, подофицира и војника од чега је погинуло њих 755, рањено 6.463 а 1.321 незвестних.²⁹ Ze 42 důstojníků, kteří padli, bylo 22 Srba, 10 Čecha, 8 Xrvata и два Словенци. Ze 600 českých vojáků, kteří se zúčastnili bojů, padlo kolem padesáti. Přesná čísla padlých českých dobrovolníků nejsou dodnes známa...³⁰ Důvodem toho, proč dobrovolníci udatně bojovali i v situacích, kdy se jiní vzdávali, byl logický: pro něm byla kapitulace vyloučena. Jako velezrádce by je čekala šibenice a jejich rodiny v monarchii by byly pronásledované. Proto se většina těch nezvěstných může připočíst mezi mrtvé, neboť šlo často o vojáky, kteří při průniku nepřátelských jednotek spáchali sebevraždu, aby se vyhnuli zajetí, a v případě zajetí byli tak či tak

²⁸ Voců, František Vladimír: *Naši v Dobrudži. Drobné črty a vzpomínky ze srbské dobrovolnické divize*. Praha 1929, s. 23, citováno preма Dalibor Vácha / Далибор Ваха: „Раме уз раме са српском браћом. Чехословаци у српској добровољачкој дивизији у Добруци у Првом светском рату: сондирање њиховог свакодневног живота. У: Václav Štěpánek – Ladislav Hladký (yp.): *Od Moravy k Moravě III. Z historie česko-srbských vztahů / Od Morave do Morave. Из историје чешко-српских односа III*. Brno 2017, стр. 54.

²⁹ Денда, Д.: *Прва српска добровољачка дивизија у борбама у Добруци 1916*, стр. 9.

³⁰ Tolar, Petr: *Sté výročí bojů v Dobrudži*. Legionářský směr 3/2016, s. 20–23.

popraveni. Příklady hrdinství proto byly neuvěřitelné. Takto zaznamenal ve svém deníku poručík Ferdinand Písecký smrt svého válečného druha Folky, který velel četě Banátčanů: „*Ke mně, chlapci, kdo chce raději zahynouti než se dostat do zajetí!*“ *Frolka zvedl ruční granát a se zvoláním: „Ať žije Československá republika, ať žije Srbské království“ mrštil jím na zemi těsně vedle sebe a právě do středu svých spolubojovníků. Blesk – výbuch – a na zemi ležela bezduchá těla božích bojovníků.*“³¹

Porážka samozřejmě měla velký vliv na morálku v divizi, která byla znovu doplňována, a měla být vytvořena i druhá divize. Bohužel tehdy v rámci zvyků tvrdé disciplíny srbské armády došlo ve snaze uspíšit organizaci II. divize k povinným (často násilným) odvodům v zajateckých táborech mezi srbskými, chorvatskými a slovinskými zajatci. Násilně odvedení si již neříkali dobrovolci, ale naopak „silovoljci“. Bohuslav Bouček popisuje situaci takto: „*Na dobrovolce se udeřilo terorem, vyvolal se u nich vnitřní odpor k vedoucím, a tak celá idea se zhroutila. První divisi se připravily jatky, ještě se jim zato spílalo a zacházelo s raněnými nelidsky. Zklamalo všechno, srbští vyšší důstojníci se ukázali neschopnými... Nesvědomitosti byly na denním pořádku – a potom se žádalo, aby se hrnuly nové masy pod prapory. Když to nešlo, přikročilo se k nedobrovolné ‚mobilisaci‘ ... Je to velmi jednoduchý recept, jak snadno a rychle udělat ze zarytých Maďaronů nadšené Jihoslovany, kteří rozbijí svou monarchii. Postaví se do řad, a kteří se nehlásí dobrovolně na první vyzvání, svěřeni jsou několika naredníkům, ti jich bijí ve velkém tak dlouho, až se počnou vydělovat ‚vlastenci‘. Řady Maďaronů řídnou, až i ti nejzarputilejší se pozvolna přerodí. A tak se koná mobilisace – ale nedejbože aby tyto nové voje byly postaveny do pole!*“³² Mezi takto odvedenými pak docházelo k útěkům, nepokojům, ba i k vzpourám. Jako tresty se objevoval bití, ba i popravování.... Čeští důstojníci si stěžovali, že „*velice málo Srbů z království rozumělo a chtělo rozuměti duši vojáka-dobrovolníka. Příliš surově a vojácky s nimi nakládali a často je bili*“. Někteří, kteří se zúčastnili bojů v Dobrudži, tvrdili, že ani na frontě nebylo chování některých důstojníků ze Srbska správné a že život dobrovolníků necenili vůbec. Čeští důstojníci pak také zdůrazňovali, že na důstojníky dobrovolce „*hleděno bylo jako na něco méněcenného a činěn vždy rozdíl mezi důstojníky z Korfu a dobrovolcem*“.³³ To vše připomínalo českým dobrovolníkům v druhé divizi, jichž bylo i v II. divizi kolem 400,³⁴ duch rakousko-uherské armády. Nebylo proto divu, že mezi nimi vládla deziluze, zejména mezi těmi, kteří byli v srbské armádě již od počátku a již z doby ústupu

³¹ P í s e c k ý, F.: *Světlem*, s. 86.

³² Bouček, Bohuslav: *Prosím, aby zápisník byl odevzdán mé ženě jako pozůstalost*, видети поглавље V. V ruském týlu: Srbští vojáci.

³³ Vojenský historický archiv Praha (Војни историјски архив Праг, даље само ВИАП), Důležité dokumenty 1914–1925, Věcná skupina F, Národnostní vojska 1917–1919, кутија 3, сигнатура 8, Posudek důstojníků Čechů o poměrech v srbském dobrovolnickém vojsku na Rusi.

³⁴ ВИАП, Důležité dokumenty 1914–1925, Věcná skupina F, Národnostní vojska 1917–1919, кутија 3, сигнатура 8, Údaje o účasti Čechů v srbském dobrovolnickém sboru sebraném na Rusi, 25. říjen 1917, Paříž.

srbské armády na podzim roku 1915 měli trpké vzpomínky na chování k dobrovolníkům. Доктор Бохумил Боучек је стога у свом дневнику записао: „*To není armáda, to je bordel! Opilí důstojníci, i podplukovník Živković, poručíci, podporučíci pijí drahé víno s prostitutkami před očima invalidů, kteří byli zmrzačeni ne pro ideu, ale pro jejich osobní kariéru. Před svými invalidy, pro něž nemohou prý dostat žádnou potravu, naopak ji stále umenšují, před těmi invalidy, které nejprve bili jako psy, potom stříleli po desítkách, potom neošetřovali a nechali hynout pro nedostatečnou lékařskou pomoc – protože za celé léto sanitní šéf neměl času organizovat sanitní službu a jen se kurvil s oděškými prostitutkami....*“³⁵ V podstatě podobně, byť vybranějšími slovy popisoval situaci zmiňovaný dokument českých důstojníků, v němž se tvrdí, že celý mimoslužební život důstojníků z Korfu se „*omezoval pouze pitím, kartami a holkařením*“. Zároveň však důstojníci také upozorňovali, že vědí, že tito lidé nepředstavují jádro srbského důstojnictva, ale že litují, že takovíto důstojníci byli posláni, aby vedli „*vybrané nejlepší elementy jihoslovanských zajatců v Rusku, tedy dobrovolníky*“. Tvrdili také, že mnozí srbští důstojníci (tedy nikoli oni, o nichž je řeč – pozn. V. Š.) „*nám Čechům vysvětlují, že důstojníci ti buď z politických příčin byli vzdáleni ze srbského vojska na soluňské frontě, nebo sami se hlásili k dobrovolnickému vojsku za osobním prospěchem*“.³⁶

Tyto stížnosti se pochopitelně nedostaly do oficiálních publikací, popisujících činnost československého zahraničního vojska, ale jsou cenným dokumentem toho, že ne vše bylo tak, jak líčí oficiální dobová i současná historiografie.

Vše to, ale zejména zpráv o tom, že nakonec začala organizace československého vojska na Rusi přispělo k tomu, že se velká část československých dobrovolníků rozhodla opustit řady srbského sboru a připojili se ke vznikající československé brigádě, později divizi. Dohromady srbskou první i vznikající druhou divizi, která byla později zpět rozformována, opustilo asi 600 dobrovolníků. Jimž na slavnostní přehlídce poděkoval za mimořádné hrdinství v bojích i podporu srbské věci plukovník Hadžić, který se před tím setkal, ještě v Rumunsku také s profesorem Masarykem.³⁷ Kolem tří stovek dobrovolníků však v ruském sboru zůstalo a spolu s ním byli na konci roku 1917 a na počátku roku 1918 převezení přes Archangelsk, a později přes Sibiř, na soluňskou frontu. Byl mezi nimi např. také „Joca Drimalović“. Někteří z nich pak zůstali i nadále v rámci srbské armády, většina, a to i těch, kteří přišli z Korfu, tedy zhruba 480 mužů, však byla, jak jsme již řekli, na jaře a v létě 1918 Československou národní radou, reprezentativním orgánem

³⁵ Bouček, B.: *Prosím, aby zápisník byl odevzdán mé ženě jako pozůstalost*, видети поглавље V. V ruském týlu: Výpověď. Dlužno ovšem podotknout, že Bouček stejně nevybíravě kritizoval i zlořády v československých legiích a zejména přehmaty politického vedení legií.

³⁶ ВИАИ, Дůležité dokumenty 1914–1925, Вěcná skupina F, Národnostní vojska 1917–1919, кутија 3, сигнатура 8, Posudek důstojníků Čechů o poměrech v srbském dobrovolnickém vojsku na Rusi.

³⁷ *Dobrudža*, стр. 448–449.

československého odboje, vyreklamována a převezena do Francie, kde se tvořila další část československého exilového vojska.³⁸

Všichni tito Srbáci, jak se jim říkalo, v legiích i později v Československu, prokázali vysokou bojovou morálku jak ve Francii či na Sibiři, tak později, v bojích proti Maďarské republice rad. Boje českých vojáků v srbské armádě byla i důležitým ideologickým faktem v malodohodové spolupráci Československa s Královstvím SHS.³⁹ Všechny neshody byly zapomenuty. Po skončení války bylo založeno Volné sdružení československých legionářů ze srbské armády), které v roce 1930 přerostlo ve spolek Kruh srbských legionářů, jenž zahrnoval československé veterány ze všech srbských jednotek.⁴⁰ V bělehradské Národní knihovně se dodnes přechovává fotografická kniha českých důstojníků v srbských službách, převážně právě z dobrovolnické divize, kterou Volné sdružení československých legionářů ze srbské armády věnovalo 1. prosince 1923. k 5. výročí založení Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца „*своме врховном команданту у рату за ослобођење и уједињење 1914.–1918. г., његовом величанству Краљу Срба, Хрвата и Словенаца Александру Првом у знак вечите оданости*“.

³⁸ : Dr. J. Čermák: Naši v srb. armádě (1924); týž: Věrnost za věrnost (1921); týž: Desáté výročí bojů v Dobrudži (1927).

³⁹ Vácha, D. / Ваха, Д.: „*Раме уз раме са српском браћом. Чехословаци у српској добровољачкој дивизији у Добруџи у Првом светском рату: сондирање њиховог свакодневног живота*, s. 78.

⁴⁰ Elsnerová, Anna Marie: *Legionářské spolky a jejich vzájemné vztahy v meziválečném období*. Diplomová práce. Historický ústav Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové, 2019, стр. 67.